

Yaddaşların Aşınması və Yeni Nəsil

Betti Bleyer Baş Məqalə

Mənbə: Azerbaijan International jurnalı - Aİ, 10.3 (Payız 2002)

© Azerbaijan International 2003

Bu yaxınlarda eşitdik ki, dostlarımızdan birinin beynində şiş olması barədə diaqnoz qoyulub. Xəbər bizi elə sarsıtdı ki, nə edəcəyimizi də bilmədik. Həkimlər müəyən etdilər ki, bu böyüyən kütlə dostumuzun beyninin yaddaş hissəsini aşağıya doğru sıxır. Bəlkə də elə buna görə son zamanlar onun nitqi əlaqəsiz, qeyri-ardıcıl olurdu və adamlar və onların iştirak etdiyi hadisələr bir-birinə uyğun gəlmirdi. Bu bir növ qərribə yuxularda olduğu kimi uşaqlıqda baş verən hadisələr və ya o zaman ünsiyyətdə olduğumuz insanların uzun illərdən sonra və minlərlə mil

məsafədə yerləşmələrinə baxmayaraq müasir həyatımıza daxil olmasını xatırladır. Bu faciəvi xəbər bizi çox fəvqəladə və heç bir zaman haqqında düşünmədiyimiz bir fenomen—yaddaş barəsində düşünməyə vadar etdi. Əslində biz yaddaşa həyatımızda malik olduğumuz bir çox şeylərə görə minnətdar olmalıyıq. Bizim yaşayışımız üçün həlledici rol oyanayan bir çox funksiyaları asanlaşdıran məhz yaddaş deyilmi?

Dilimizdə yaddaşın itirilməsinə aid bir neçə anlayış var. Məsələn: “yaddaşın zəifləməsi”, “yaddaşın silinməsi”, “yaddaşın itirilməsi”, “yaddaş itkisi”. Yaşlı nəslə əzab verən ən böyük qorxu budur ki, Alzheimer xəstəliyi onları başqalarından tamamilə asılı vəziyyətə sala bilər.

Belə çıxır ki, yaddaşın itirilməsi digər 5 hiss üzvlərimizdən—görmə, eşitmə, dad, iyilmə və hissiyattan hər hansı birinin itirilməsinin törətdiyi fəsadlardan daha ağır nəticələrə səbəb ola bilər.

Yaddaş olmadan heç kimsə ali məxluq olduğunu təkid edə bilməz. Əgər fərdlər yaddaşsız yaşaya bilmirlərsə, o zaman cəmiyyətlər və millətlər ictimai yaddaşsız necə mövcud ola bilərlər? Mənsubiyyətimiz, haradan gəldiyimiz, kim olduğumuz, necə böyüdüyümüz, anlayış və inanclarımıza təsir edən hadisələr haqqında bizə məlumat verən tarixi yaddaş deyilmi?

XX əsr Azərbaycanda “yaddaşların aşınması” baxımından çox amansız olmuşdur. Üç təzadlı siyasi quruluş dəyişikliyinə millətin psixikasına, şəxsi mülkiyyət, din və milli mənsubiyyət kimi qavrayışlara olan dərin təsirini nəzərə almaq lazımdır.

1920-ci ildə Sovetlər hakimiyyəti ələ keçirdikdən sonra bundan bir neçə il öncə inkişaf etdirilmiş ideya və ideallara qulluq etmək siyasi cəhətdən doğru deyildi. Bu qaydanın əksinə getmək insanlara həyatları bahasına başa gəlirdi

Bu nömrədə söhbət açdığımız şəxsiyyətlərdən üçü bu sərhədlərin fəvqündə dayanmış və elə bu səbəbdən də acınacaqlı tale yaşamışlar. Şair Mikayıl Müşfiq (1908-1939) Stalin Repressiyasının ən qızgın dövründə bunun müqabilində həyatını qurban verməli olmuşdur. Hətta 70-ci illərdə onunla keçirdiyi çox qısa həyatını qələmə alan həyat yoldaşı Dilbər xanım çalışmışdır ki, onun həbsi və ölümü ilə bağlı hadisələri öz xatirələri ilə əlaqələndirməsin. Artıq o da həyatda deyil və biz ondan həmin boş yerləri doldurmağı xahiş edə bilmərik.

Şair Bəxtiyar Vəhabzadə isə professor olmasına baxmayaraq, bir neçə il müddətinə işdən uzaqlaşdırılmış və ailəsini maddi cəhətdən təmin edə bilməmişdir. O, Rusiya İmperiyasının Azərbaycanı 2 yerə parçalamaq siyasətini tənqid etdiyinə görə işindən xaric edilmişdir. Xoşbəxtlikdən bu gün biz onunla bu təzyiqlər barədə hələ də danışa bilərik. Bu gün Vəhabzadə parlamentdə hörmətli bir mövqe tutur.

Rəssam Ələkbər Rzaquliyevin (1903-1974) heç bir cinayət işləməməsinə baxmayaraq, o pan-türkçülük ideyalarını müdafiə edən birisi ilə əlaqədə olduğu üçün 25 il müddətinə həbsə göndərilmişdir. Amma həmin tənha sürgün illərində Rzaquliyevin yaddaşı onun üçün ən yaxın dost və sirdaş olmuşdur. Yalnız 1956-cı ildə Stalinin ölümündən 3 il sonra Rzaquliyev Russiyanın soyuq Arktikasından sürgündən qayıda bilmişdir.

Gələcək il onun 100 illik yubileyi qeyd olunacaq. Təəssüf ki, biz onun özü ilə həyatı barədə birbaşa danışa bilmirik. Lakin o, bizə XX əsrin əvvəlindəki Azərbaycanı əks etdirdiyi şəkilləri, xüsusilə də onun öz yaddaşına istinadən çəkdiyi “Köhnə Bakı” seriyasını miras qoymuşdur. Onun əsərlərində Rzaquliyevin özünün sürgündən qayıdıb gəldikdən sonra artıq görə bilmədikləri və bu gün köhnə şəhər divarlarında rast gələ bilməyəcəyimiz şeylər əks olunub—çadralı qadınlar, dar küçələrdə öz mallarını satan tacirlər, və xalçalarını Qız Qalasının önündə günə sərən qadınlar.

Eyni zamanda biz iki cəsur qadını da unutmamalıyıq, çünki bu qadınlar qadın ifaçılara qarşı olan dini qadağaları aşmışlar. Onların hər ikisi valideynlərinin istəklərinin əleyhinə getmişlər. Məşhur balerina olan Qəmər Almaszadə (1915-) onun səhnədə oynamaq istəyi xəbərindən sarsılmış atasının kəskin iradları ilə mübarizə aparmalı olmuşdur. “Sənin ağlın başındadır, ayaqlarını açıb bayırda qoyacaqsan?” deyən atası onun üstünə qışqırmış və onu öldürməklə hədələmişdir. Şəfiqə Baxşəliyeva da valideynlərinin istəklərinin əleyhinə olaraq bir sirk truppasına qoşulmuş və kanatda tarazlığını saxlamaqla rəqs etmək sahəsində karyerasını davam etdirmişdir.

10 il bundan öncə biz Azerbaijan International jurnalını nəşr etməyə başlayanda qarşımızdakı onilliyin yaddaşın bərpası uğrunda mübarizə dövrünə çevriləcəyi haqqında heç düşünmürdük. Bu gün artıq aydındır ki, Azərbaycanın müstəqillik qazandıqdan sonra bir neçə onillik bundan əvvəl yazılan tarixdən tamamilə fərqli bir tarix yazılır. Vaxt çox tez uçub gedir. İndi universitetlərə daxil olan gənc nəsillər Sovet dövründə uşaq baxçaların necə olduğunu belə çətinliklə xatırlayırlar. Onların və gələcək nəsillərin xatirələri biz hələ də xatirələrini bizimlə bölüşmək iqtidarında olan insanların bir sıra dəyərli təcrübələrini sənədləşdirmək üçün böyük səy göstərmişik.

Tərcümə etdi: Aytən Əliyeva

Yoxladı: Aynurə Hüseynova

Veb üçün hazırladı: Aydan Nəcəfova

AZERİ.org-a qoyuldu: Dekabr 2004